

УДК 392.5(=163.2:477.74-89Бес)"19"(043.3)

DOI: 10.26565/2227-6505-2019-29-03

ШЛЮБ, ЙОГО ФОРМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОШЛЮБНОГО СПІЛКУВАННЯ БОЛГАР ОДЕЩИНИ В РАДЯНСЬКУ ДОБУ

О. І. Ганчев

Одеська національна академія зв'язку ім О.С. Попова

Alexander_Ganchev@yahoo.com; <https://orcid.org/0000-0002-0201-2270>

У статті досліджується шлюб як форма соціальних відносин у болгарського населення Одещини в умовах переходу суспільних відносин від патріархальних до громадянських. Визначається роль економічного фактора у практиках укладання шлюбів протягом ХХ ст. Описується портрет «ідеального» шлюбного партнера/ки за вимогами традиційного болгарського суспільства та його зміни в умовах викликів сьогодення, окреслюються зміни, які відбулися протягом другої половини ХХ ст. у дошлюбному спілкуванні і ставленні болгарського населення до інституту шлюбу як такого. Автор робить висновок, що протягом ХХ ст. спостерігаються зміни в семантичному навантаженні самого інституту шлюбу. Якщо в патріархальній культурі болгарського села, до встановлення радянської влади, його розглядали перш за все з економічної позиції, то в другій половині ХХ ст. шлюб став сприйматися населенням більше як духовний союз. Стає більш вільним і дошлюбне спілкування молоді, що призводить до порушення основних заборон традиційної культури. Змінюються форми укладання шлюбу. Найбільш поширеною у другій половині ХХ ст. стає форма укладання шлюбу з комплексом весільної обрядовості, більшою мірою трансформованої, але зі збереженням основних обрядів, із державною реєстрацією шлюбу та з церковним вінчанням, відновленим уже після розпаду Радянського Союзу та становлення незалежної України.

Ключові слова: шлюб, форми шлюбу, дошлюбне спілкування, суспільні відносини, традиційна культура, патріархальність.

В данной статье рассматривается брак как форма социальных отношений у болгарского населения Одессины в условиях перехода общественных отношений от патриархальных к гражданским. Определяется роль экономического фактора в практиках заключения браков в течение ХХ в. Описывается портрет «идеального» брачного партнера по требованиям традиционного общества и его изменения в условиях вызовов современности, фиксируются трансформации, которые произошли во второй половине ХХ в. в добрачном общении и в отношении болгарского населения к институту брака в целом. Автор делает вывод, что в течение ХХ в. наблюдаются изменения в семантической нагрузке самого института брака. Если в патриархальной культуре болгарского села, до установления советской власти, его рассматривали в первую очередь с экономической позиции, то во второй половине ХХ в. брак стал восприниматься населением как духовный союз. Становится более свободным и добрачное общения молодежи, что приводит к нарушению основных запретов традиционной культуры. Меняются и формы заключения брака. Наиболее распространенной во второй половине ХХ в. остается форма заключения брака с комплексом свадебной обрядности, правда, значительно трансформированным. Однако при этом сохранены основные обрядовые действия, регистрация брака и церковное венчание, восстановленное уже после распада Советского Союза и становления независимой Украины.

Ключевые слова: брак, формы брака, добрачное общение, общественные отношения, традиционная культура, патриархальность.

In the following article marriage is discussed as a form of social relationships among the Bulgarians in Odessa region while public affairs transition from androcentric society to civil law relations. The role of economic aspect is defined in procedures of entering into marriage during XX century. The portrait of "ideal" partner is described according to traditional society's demands and also its changes are mentioned under the challenge of that time. Transformations in prenuptial communication in the second half of XX century are recorded together with the Bulgarians' attitude to the institution of marriage in general. The author makes a conclusion as for changes in the institution of marriage and its semantic issues. Although, before the Soviet regime marriage was seen as a stable economic position in androcentric culture of Bulgarian village, during the second half of XX century wedlock was being perceived as a spiritual union by the general public. Prenuptial communication was getting open for young people and it caused contraventions of main prohibited cultural traditions. Moreover, forms of marriage got changed, too. During the second half of XX century the main form to get married remained as a complex of wedding rituals widespread but transformed for that time. However, most wedding rituals kept their original forms such as church weddings, regenerated only after the Soviet Union's collapse while forming independent Ukraine, and marriage registration.

Key words: *marriage, forms of marriage, prenuptial communication, social relationships, traditional culture, patriarchalism.*

Історично форма укладення шлюбу та ставлення до нього змінювались. В язичницькі часи, після того, як шлюб виокремився в індивідуальне явище, його законодавче санкціонування відбувалося на общинному зібранні зі згоди та з підтвердженням віча села. Стосунки між чоловіком та жінкою, та загалом у сім'ї, регулювалися звичаєвим правом. З прийняттям християнства це право було передане інститутіві церкви, відповідно вона стала органом контролю та регулювання відносин як між шлюбними партнерами, так і в сім'ї. У зв'язку з тим, що церква була не відділена від держави, християнська догматика шлюбних відносин юридично закріплювалася «Уставом князя Ярослава», за яким шлюб визначався як упередження спокуси та розпусти; основною метою шлюбу визначалося продовження роду; визнавався лише моногамний шлюб; церковне вінчання було єдиною умовою його правомірності та визнання. Внаслідок того, що звичай має практичну та соціально необхідну основу свого формування, то він зберігається і функціонує в суспільстві набагато довше, ніж будь-яка зовнішня норма чи то церковна, чи то державна. Тому звичаєві норми та форми укладення шлюбу, які функціонували ще в дохристиянській період, зберігалися протягом всього існування традиційного суспільства і навіть у XX ст., коли в державах радянського блоку, та Україні зокрема, розпочався процес будівництва «нового суспільства», яке не визнавало не лише звичаю, а навіть релігії. Незважаючи на поступове зникнення звичаєвих практик із різних сфер життєдіяльності суспільства, переважно через втрату своєї необхідності, традиційна родинна обрядовість, і весільна зокрема, та все, що з нею пов'язане, зберігалось найдовше, оскільки було орієнтоване на створення міцного шлюбу та сім'ї, що є актуальним здебільшого і в нинішньому суспільстві. Найбільш повільно даний процес проходив у закритих групах. Однією з них є болгари Одещини, одна з найбільших діаспор регіону, яка практично до середини 70-х років практикувала ендогамні шлюби та патріархальні норми життя, чому більшою мірою сприяла анклавність її розселення а регіоні. Окрім того, у зв'язку з тим, що територія Буджака була приєднана до УРСР у другій половині 40-х рр. XX ст., процес будівництва «радянського суспільства» тут розпочався на чверть століття пізніше, що також сприяло тривалому збереженню традиційних норм життя та звичаєвих повсякденних практик.

У нашій статті ставимо за мету дослідити трансформацію форм укладення шлюбу в болгар Одещини протягом XX ст., а також окреслити зміни, які відбулися в дошлюбному спілкуванні й ставленні болгарського населення до інституту шлюбу як такого. Методика дослідження – опитування із зазначеної проблеми, спостереження автора та якісне біографічне й проблемно-тематичне інтерв'ю.

Загалом традиційному болгарському суспільству відомі три основні форми укладення шлюбу [1, с.87] : 1) шлюб з повною весільною обрядовістю та церковним вінчанням; 2) шлюб з порушеною весільною обрядовістю – залишенням нареченою батьківської хати (*пристанала*); 3) шлюб з порушеною весільною обрядовістю – уводом нареченої (викрадення нареченої нареченим чи його друзями).

У першій половині ХХ ст., за словами респондентів, побутували всі три форми укладення шлюбу. Останню здебільшого можна розцінювати як протест проти норм життя патріархального суспільства, коли батьки були незгодні з вибором дітей шлюбних партнерів, як правило, внаслідок їхнього низького матеріального положення [6,с.61]. Такі ж шлюби практикували і в інших випадках, коли хлопець викрадав дівчину лише з власної примхи, без її попередньої згоди. Така практика була досить поширена серед молдавського населення Бессарабії. Так, за розповідями очевидців, вони були присутніми на весіллі, де дівчина лише з третього разу вийшла заміж, оскільки до цього її двічі викрадали з весілля. Як зазначає О. Афанасьєв-Чужбинський, «вона була неймовірної вроди [6, с.61] ».

Окрім того, дані форми шлюбу могли мати й іншу основу. Дуже часто такою практикою користувалися батьки внаслідок фінансових труднощів, пов'язаних з витратами на весілля. У такому випадку вони спочатку домовлялися між собою про нібито несподівану втечу дівчини до домівки нареченого чи про її ним викрадення, що за звичаєвим правом давало можливість не робити весілля або провести його символічно. Таким чином, витрати на весілля зменшувались або взагалі були відсутніми. Такі практики були характерними як для болгар метрополії, так і для інших східнослов'янських народів [4, с. 273; 5, с. 390; 10, с. 142; 9, с. 344-345]. Разом з тим, останні дві форми можна розглядати передусім як шлюб за коханням. Його можна було реалізувати лише за умови дотримання патріархальних традицій при збігу особистого вибору та соціально-економічних уподобань батьків щодо шлюбного партнера.

У ХХ ст. більшість шлюбів болгар мали патрилокальний характер (молоді переходять жити до хати батьків нареченого). Хоча в сучасних умовах молода пара намагається жити самостійно, але переважно все ж таки вони селяться з рідними – з батьками чи з дідусями та бабусями.

Традиційним для болгарської культури Одещини в цілому є і матрилокальний шлюб (молоді переходять жити до дому нареченої). Це пов'язано з необхідністю фізичної допомоги та підтримки батьків дівчини у похилому віці. У такому випадку парубок, що перейшов жити до будинку дружини, називається *приведен зет*. Дана назва не має ніякого негативного відтінку, вона просто констатує факт проживання чоловіка в хаті дружини з тестем та тещею.

Якщо патрилокальність була основною характеристикою шлюбних союзів, то матрилокальні шлюби були результатом дії певних обставин. Найбільш поширеною причиною матрилокальних шлюбів була відсутність синів у сім'ї або дівчина була єдиною донькою. За таких умов згода батьків парубка була необхідною, оскільки у зв'язку з цим його сім'я втрачала жіночі руки. Тому до категорії *приведен зет* як правило потрапляли парубки із багатодітних сімей з низьким матеріальним статусом.

При виборі шлюбної пари останнє слово залишалося за головою сім'ї [7, с. 126]. Під час сватання старости спочатку просили дозволу в батька, а потім вже запитували саму дівчину. Вибір шлюбного партнера проводився батьками за певними критеріями. Такими були соціальний статус сім'ї, його власні якості: працездатність, фізичне здоров'я та ін. [7, с. 126]. Також до уваги бралася кількість дітей у сім'ї потенційного шлюбного партнера, оскільки це впливало на економічний стан майбутньої родини та на її репутацію в селі. Не останню роль відігравали також і риси характеру молодят.

У другій половині ХХ ст. ситуація змінюється. Ліквідація приватної власності поряд з проведенням суцільної колективізації на селі формує низку зовсім нових вимог до потенційного шлюбного партнера. У першу чергу це було пов'язано з уведенням освіти, її престижності в очах людей, тому така характеристика як наявність вищої чи середньої спеціальної освіти стала вагомим ознакою під час вибору пари. Але водночас зберігалися і

деякі пережитки патріархальних норм життя: дівчина продовжувала просити в батьків дозволу на одруження, хоча й формально.

Наведемо цікавий приклад побутування традиції в с. Євгенівка Тарутинського району Одеської області. Особливо вплинув на розвиток шлюбу та дошлюбних відносин у селі географічний фактор. Сучасне село спочатку було поділене на чотири окремі селища, які, починаючи з 1908 року, були заселені вихідцями з двох болгарських колоній – Ярове (Гюльмен – Тарутинський район Одеської області) та Твардица (Республіка Молдова). Протягом ХХ ст. вони об'єдналися в окреме село. Відповідно це об'єднання спричинило два локальних варіанти традиційної болгарської культури (усі мешканці принесли з собою в Євгенівку (далі під даною назвою у статті розуміємо всі чотири села)), які з певними видозмінами зберігалися протягом усього ХХ ст.

До середини ХХ ст. в Євгенівці зберігалися дві самостійні ендогамні групи, які можна образно назвати гюльменською і твардичанською. Мова йшла про превалюючу кількість шлюбів, які уклалися в межах територіальних груп. Цікавим у даному випадку є той факт, що ці дві групи були носіями однієї культури, розмовляли спільною мовою, але ніколи не укладали шлюбів між собою. Можливо, однією з причин такого явища була відсутність частих соціальних контактів між її представниками. Це, на наш погляд, пов'язано з майже повною роз'єднаністю сільськогосподарської діяльності, локалізованим відзначанням громадських та сімейних свят, а також проведенням дозвілля (*седянки, хуро* тощо) у кожному селищі окремо. Усе це призводило до обмеження спілкування молоді цих груп між собою, але не було абсолютним явищем, оскільки змішані шлюби між групами все ж таки траплялися. Також були і міжетнічні шлюби. Шлюбними партнерами найчастіше ставали молдавани, які жили в Пересіанівці (одна з частин сучасної Євгенівки). Найбільш правильним поясненням такої ситуації є скоріше за все довготривалість сусідського проживання населення цих сіл. За 20-30 років їхні жителі так чи інакше знайомилися одне з одним, як з приводу господарської діяльності, так і з громадського життя (до 1944 року всі села належали до однієї Примарії, відвідували одну церкву та ін.). Навіть один такий шлюб був прецедентом для появи у подальшому таких самих, а також давав можливість познайомитися молоді різних груп між собою під час весілля або згодом на основі сімейних стосунків. Але незважаючи на це, все ж таки у першій половині ХХ ст. такі шлюби були поодинокими.

Важливе значення під час укладання шлюбу мав вік партнера. Для дівчат на середину ХХ ст. у середньому таким був вік 16-20 років, для парубків – 20-24. Вікова межа для хлопців безумовно визначалась службою в армії (до 1944 року – у румунській). Лише після повернення з армії вони вибирали собі дівчину та створювали сім'ю. У деяких випадках на шлюбний вік впливав і економічний стан сім'ї. Інколи весілля відкладали на декілька років через фінансову неспроможність його проведення.

У другій половині ХХ ст. спостерігається тенденція до зрівняння шлюбного віку. З одного боку, на це вплинуло законодавство, яким був встановлений мінімальний вік для шлюбу – 18 років, що, своєю чергою, зумовило збільшення середнього шлюбного віку у дівчат – 18-24 роки. З іншого боку, підвищенню шлюбного віку сприяла освіченість населення. Більшість спочатку намагалася отримати вищу освіту, а лише потім укласти шлюб, хоча повсякчас зустрічалися і зворотні випадки.

Протягом ХХ століття змінюється й «ідеальний» образ шлюбного партнера, як дівчини, так і хлопця. Основним заняттям місцевого населення в контексті слабо розвиненої торгівлі було сільське господарство. Останнє для свого функціонування вимагало багато фізичної праці, тому додаткові руки завжди були бажаними. Саме з цим фактором і пов'язувалися, як правило, критерії вибору майбутнього шлюбного партнера. Згідно з панівними на той час стереотипами, хлопець повинен був бути фізично та психічно здоровим, працьовитим, навченим усіх видів сільськогосподарських робіт (невипадково саме на це була орієнтована основна частина його соціалізації). Дівчина, окрім того, повинна була вміти робити всі хатні справи (готувати, пекти хліб, прибирати та ін.), а також володіти усім комплексом вмій із

виготовлення одягу та інших елементів інтер'єру житла (килимків, килимів та ін.). Не останнє місце під час вибору відігравали й духовні якості: доброта, скромність, чуйність та зовнішня краса.

Головною умовою для укладання шлюбу була цнотливість дівчини. Невипадково на це спрямований цілий комплекс весільної обрядовості другого дня. Так, наприклад, болгарки вивішували простирадло на даху хати для підтвердження цнотливості дівчини. А потім йшли до батьків її з червоною горілкою, що символізувало її чесність (*червена ракия*). Особливий негатив викликали в сільській громаді дошлюбні статеві контакти і, як наслідок цього, – поява незаконнонароджених дітей (*байстрок*). Така дівчина в майбутньому практично не мала шансів вийти заміж, її дитина стикалася з великою кількістю проблем, із презирливим ставленням та прізвиськом на все життя.

Дані традиції швидкими темпами починають порушуватися у 50-60-х роках ХХ ст. Під впливом зростання урбанізаційних процесів, засобів масової інформації та розкріпачення поведінки змінюється і система цінностей у суспільстві. У зв'язку з цим поступово зовсім втрачає значення умова цнотливості дівчини для шлюбу, але при цьому весільна обрядовість, що пов'язана з підтвердженням чесності нареченої, залишається, хоч і несе формальний характер. Тому сьогодні цнотливість дівчини розглядається лише як бажаний, але не обов'язковий фактор при виборі майбутньої дружини.

Паралельно з цим змінюється в болгарського населення і уявлення про «необхідні» позитивні особистісні якості майбутнього партнера. Більшою мірою на це впливає та умова, що молодь не тільки звільняється від батьківського впливу та сім'ї, але і зрівнюється у гендерному аспекті. Водночас усе більшого значення набувають такі якості, як чесність, доброта, ніжність, відвертість. Не останнє місце посідає і кохання.

Особливим критерієм, менш вагомим у першій половині ХХ ст. і більш значущим – у другій, стає рівень освіченості партнера (наявність середньої, середньої спеціальної, вищої освіти). Саме він обумовлює появу шлюбів з однаковим освітнім рівнем партнерів, а також професійно змішаних шлюбів (наприклад, агроном-учителька та ін.) [6, с.64].

Проте не можна не враховувати фактор розрахунку під час укладання шлюбів. Найбільш яскраво це проявляється в умовах урбанізації сучасного села. Більша частина молоді намагається переїхати до міста – незалежно від того, чи на навчання, чи на роботу. Водночас молоді люди намагаються знайти шлюбного партнера з міста, забезпечивши собі необхідні умови існування (місце проживання, прописку та ін.). Зберігає своє значення й економічний фактор під час вибору шлюбного партнера. Найбільш бажаним є той, хто має квартиру, машину тощо. Така ж ситуація формується і на території Болгарії [8, с.170-171]. Але в даному випадку це обумовлено не стільки бажанням укласти матеріально вигідний шлюб, скільки прагненням стати міськими жителями. Старше покоління негативно ставиться до таких змін у суспільстві – особливо дідуся та бабусі. Як у першій, так і в другій половині ХХ ст. суттєве значення відігравало дошлюбне спілкування молоді. У традиційній болгарській культурі воно у всіх своїх проявах регламентувалося суворо встановленими нормами звичаєвого права. Дошлюбна поведінка молодих контролювалася дорослим населенням села. Батьки, а іноді й старше покоління, спостерігали за тим, щоб їхні діти/онуки дотримувалися прийнятих сільською громадою норм життя [6, с.60-61].

У першій половині ХХ ст., як уже наголошувалося вище, коло спілкування молоді було досить вузьким. Це визначалося невеликою кількістю місць, де хлопець з дівчиною могли познайомитися, зустрічатися, а також тим, що було досить мало вільного часу, оскільки всі були зайняті на польових роботах.

Основними місцями спілкування в зазначений період були посиденьки (*седянки, преданки*). Збиралися дівчата на седянки увечері в домі однієї з дівчат по черзі. Як правило, молоді незаміжні дівчата йшли туди в супроводі батьків чи брата. Там вони виконували кожна свою роботу – пряли, шили, гаптували мереживо, плели. Хлопці, які приходили на седянки до дівчат, грали на гармошці або просто розповідали їм смішні історії. У теплі пори роки їх влаштовували на вулиці, а взимку у домі. Окрім того, у селі також проводили великі

гуляння (*голямо и малко хуро*). Загальносільського хуро не було, кожний куток організував його собі окремо. Збиралась молодь і вихідними та у святкові дня гуляли до сходу сонця. Музику для танців хлопці наймали вскладчину [11,с.319; 12,с.47; 9,с.362; 7,с.124-125]

Оскільки публічна демонстрація почуттів засуджувалася суспільством, то молодь повинна була виказувати їх певними знаками та діями. Такими діями на сидянках було те, що хлопець, зайшовши до кімнати, сідав поряд з дівчиною, яка була йому до вподоби. Дівчина, зі свого боку, могла подарувати йому *кітку* (паперову квітку, зроблену своїми руками). Після завершення сидянок хлопець міг з дозволу дівчини провести її до воріт. Під час літнього сезону проявити свої почуття молодь могла на хуро. Як правило, вони знаходилися поряд по лінії кола і так могли протанцювати декілька танців, але не більше, щоб про них не почали пліткувати. Також парубок та дівчина могли познайомитися або поспілкуватися ближче під час *міджий* чи інших традицій взаємодопомоги (чищення кукурудзи, робота в полі та ін.).

У всіх таких випадках, проте, молодь повинна була дотримуватися встановлених правил поведінки та не показувати свої почуття на людях. Можливо, це було пов'язане з народними уявленнями про обов'язковий перехід близьких дошлюбних стосунків у створення нової сім'ї. І тому виказані публічно почуття, які не привели до створення сім'ї, викликали осуд з боку громади, а відтак і презирливе ставлення до дівчини з боку інших хлопців.

Починаючи з кінця 40-х – початку 50-х років внаслідок пертурбації у суспільстві в цілому змінюється і дошлюбне спілкування молоді.

Колективізація та створення на території південно-західних районів Одещини колгоспів сприяли розширенню кола спілкування та більш вільній поведінці молоді. Особливо це проявилось у тих місцях, де вони були позбавлені нагляду з боку дорослого населення. Повсякденна спільна робота та більш довготривале спілкування в рамках одного й того ж кола облич у кінцевому результаті приводило до створення соціально однорідних шлюбів колгоспних робітників. Під впливом цих факторів, а також зростаючого впливу урбанізації на селі, широкого розповсюдження засобів масової інформації (радіо, телебачення, друк) змінюється і дошлюбна поведінка молоді в бік її розкріпачення. Хлопці та дівчата поступово нівелюють усі заборони та упередження. Такі зміни фіксує ще у 60-х роках Л.А. Демиденко [6, с. 64].

Указані умови змінили ставлення до патріархальних норм не лише молоді, але й дорослого покоління. Так, починаючи з кінця 50-х – початку 60-х років парубок з дівчиною, які йдуть вулицею, тримаючись за руку, уже не викликають осуду з боку громади, як і ті, що засиджуються на дискотеці до другої-третьої години ночі. Більш вільним стає і одяг молоді.

Найбільш показовим критерієм зміни норм дошлюбного спілкування і моралі зокрема, є дівчина, яка виходить заміж уже вагітною. Така практика була досить поширена в селі вже у 80-90-х роках ХХ ст. Якщо у першій половині століття це було винятком, то наприкінці ХХ ст. стало нормою суспільного життя.

Паралельно з цим з дошлюбної поведінки зникають заборони, пов'язані з послідовністю укладання шлюбів. Так, діти повинні були одружуватися по черзі, починаючи з найстаршого, тобто молодший не міг раніше укласти шлюб (*да гу прежени*). Поодинокі випадки таких шлюбів були в селах, але караючи санкцію вже жителі села не пам'ятають. У другій половині ХХ ст. – взагалі даної норми вже ніхто не дотримується. Також при патріархальному укладі життя заборонялося в селі створювати сім'ї з кривими родичами. У другій половині ХХ ст. відбувається нівелювання цих заборон або зменшення обмежень до третього покоління включно.

Окрім того, діяла заборона на укладання шлюбів з родичами за кумівством (наприклад, сім'я хрещених батьків), оскільки такий ступінь спорідненості вважався рівним із кривим. Але вже в другій половині ХХ ст. – стали укладати і такі шлюби серед населення села.

Таким чином, можна зробити висновок, що шлюб та сім'я в уявленнях болгарського населення регіону є основним сенсом, метою життя, якої необхідно досягати, незважаючи на різні обставини та умови. Водночас спостерігаються зміни в семантичному навантаженні

самого інституту шлюбу. Якщо у патріархальній культурі болгарського села, яка зберігалася протягом першої половини ХХ ст., до встановлення радянської влади, його розглядали у першу чергу з економічної позиції, як підтримання та розвиток сімейного господарства, відповідно і вимоги до потенційного шлюбного партнера ґрунтувалися саме на цій основі, то в другій половині ХХ ст. з проведенням колективізації, коли відпала гостра необхідність у «додаткових руках», внаслідок залучення молоді до міської культури, підвищення рівня культури населення загалом та через порушення патріархальних відносин у селі, шлюб став сприйматися населенням більше як духовний союз. Це обумовило і зміну вимог до потенційного партнера: висуваються на перший план вже особистісні якості дівчини/хлопця. Вагомим критерієм стає наявність кохання між парою. Стає більш вільним і дошлюбне спілкування молоді, що призводить до порушення основних заборон традиційної культури щодо цнотливості майбутньої дружини, укладання шлюбів з кривними родичами та родичами за кумівством. Змінюються і форми укладання шлюбу. Так, зовсім зникає шлюб за умиканням (уводом) нареченої, оскільки згода батьків щодо обраного шлюбного партнера стає лише формальною, а раніше ця форма функціонувала як протест проти батьківської волі молоді щодо обраних партнерів. Друга форма шлюбу, яка були викликана недостатнім матеріальним забезпеченням молоді трансформується у шлюб, коли пара реєструє свої стосунки у РАЦСі без виконання весільного обряду. Найбільш поширеною у другій половині ХХ ст. стає перша форма укладання шлюбу з комплексом весільної обрядовості, більшою мірою трансформованої, але зі збереження основних обрядів, із державною реєстрацією шлюбу та церковним вінчанням, відновленим уже після розпаду Радянського Союзу та становлення незалежної України.

Література

1. Андреев, М.Н. Болгарското обичайно право. София: Наука и изкуство, 1979. 323 с.
2. Афанасьев-Чужбинский А. Поездка в Южную Русь. Часть II. Очерки Днестра. СПб, 1863. 438 с.
3. Стефан Бобчев История на старобългарското право: Лекции и изследвания. София: Албатрос, 1998. 410 с.
4. Генчев Ст. Сватбени обичаи и обреди. *Добруджа. Етнографски, фолклорни, езикови проучвания*. София, 1974. С. 272–288
5. Георгиева Ив. Обичаи при сватба. *Пирински край. Етнографски, фолклорни, езикови проучвания*. София, 1980. С. 390-410.
6. Демиденко Л.А. Культура и быт болгарского населения в УССР. К, 1970. 138 с.
7. Державин Н.С. Болгарские колонии в России: Таврическая, Херсонская и Бессарабская губ.]. Т. [1]-2. *Сборник за народни умотворения и народопис*. Кн. XXIX . София, 1914. 260 с.
8. Днешното българско семейство / Под ред. Ч. Киранова. София, 1987. 424 с.
9. Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография. М.: Наука, 1991. 512с.
10. Маринов Д. Народно обичайно право. *Жива старина*. Русе, 1894. 540 с.
11. Маркова Л.В. Българската селска община. *Етнография на България*. - Т.1. – 1980. С. 311-325.
12. Маркова Л.В. Сельская община у болгар в XIX веке. *Труды института этнографии*. - М., 1960. Т.62. С. 44-52.

References

1. Andreev M.N. Bolgarskoto obichayno pravo [Bulgarian common law] (in Bulgarian). Sofiya: Nauka i izkustvo, 1979. 323 s.
2. Afanasev-Chuzhbinskiy A. Pоеzdka v Yuzhnuyu Rus [A trip to South Russia. Part II. Essays on the Dniester] (in Russian). Chast II. Ocherki Dnestra. SPb, 1863. 438 s.

3. Stefan Bobchev Istorija na staroblgarskoto pravo: Lektsii i izsledvaniya [History of Old Bulgarian Law: Lectures and Studies] (in Bulgarian). Sofiya: Albatros, 1998. 410 s.
4. Genchev St. Svatbeni obichai i obredi [Wedding customs and rituals] (in Bulgarian). *Dobrudzha. Yetnografski, folklorni, ezikovi prouchvaniya*. Sofiya, 1974. S. 272–288
5. Georgieva Iv. Obichai pri svatba [Wedding customs] (in Bulgarian). *Pirinski kray. Yetnografski, folklorni, ezikovi prouchvaniya*. Sofiya, 1980. S. 390-410.
6. Demidenko L.A. Kultura i byt bolgarskogo naseleniya v USSR [Culture and life of the Bulgarian population in the USSR] (in Russian.). K, 1970. 138 s.
7. Derzhavin N.S. Bolgarskie kolonii v Rossii: Tavricheskaya, Khersonskaya i Bessarabskaya gub. [Bulgarian colonies in Russia: Tauride, Kherson and Bessarabian provinces] (in Russian). T. [1]-2. *Sbornik za narodni umotvoreniya i narodopis*. Kn.XXIX . Sofiya, 1914. 260 s.
8. Dneshnoto blgarsko semeystvo [Today's Bulgarian Family] (in Bulgarian) / Pod red. Ch. Kiranova. Sofiya, 1987. 424 s.
9. Zelenin D.K. Vostochnoslavyanskaya etnografiya [East Slavic Ethnography] (in Russian). M.: Nauka, 1991. 512s.
10. Marinov D. Narodno obichayno pravo [Common Customs Law] (in Bulgarian). *Zhiva starina*. Ruse, 1894. 540 s.
11. Markova L.V. Blgarskata selska obshchina [Bulgarian Rural Municipality] (in Bulgarian). *Yetnografiya na Blgariya*. - T.1. – 1980. S. 311-325.
12. Markova L.V. Selskaya obshchina u bolgar v KhIKh veke [Bulgarian rural community in the 19th century] (in Russian). *Trudy instituta etnografii*. - M.,1960. T.62. S. 44-52.